

Ivan Ivanov

(Kotel, History Museum)

Sophronius of Vratsa – the First Politician of the Bulgarian National Revival

Abstract: This communication places emphasis on a poorly known aspect of the life of one of the titans of the early Bulgarian National Revival – St Sophronius Bishop of Vratsa. His abundant work as a cleric and a writer to a certain extent leaves in the background his role as a major political figure of the early 19th century. His political deeds in the last decade of his life of a sufferer continue to kindle the admiration of posterity even today. An actual leader of the first diplomatic mission of the National Revival Period, author of two patriotic appeals to the Bulgarian people, he was recognised by the Russian Empire, one of the Great Powers orchestrating the world affairs, as the sole legitimate representative of the forsaken Bulgarian people. In this capacity the Bulgarian cleric vigorously cooperated for the establishment of the *Bulgarian Territorial Troops* – the first independent armed force and with his *Appeal* laid out the first detailed programme for the solution of the Bulgarian political question. His diverse activities in the field of international politics set apart the Bishop of Vratsa as the most influential politician in the dawn of the Bulgarian National Revival.

Иван Иванов

(Котел, Исторически музей)

Софроний Врачански – първият възрожденски политик

Днес мащабната фигура на първия българин-епископ, считана в историографията за пряк продължител на делото на Паисий Хилендарски, се възприема по-скоро чрез написаното, прокарало вододел между Средновековието и новото време. Първият препис на „История славяноболгарская“, първата печатна книга на говорим български език и първата автобиография в българската литература са онези приноси, които определят котленеца като първия крупен писател в българското Възраждане. В известна смянка остава неговият образ на пръв възрожденски политик и дипломатически представител на забравения български народ на световната сцена. От друга страна самият Софроний, описвайки своя страдалчески живот, не отделя нито ред на своята политическа дейност, оставяйки бъдещите изследователи да се лутат между догадките и оскъдните документални материали.

Основателни са предположенията, че политическата дейност на Софроний започва далеч преди емиграцията му във Влахия. Ставайки епископ на Врачанска епархия, въпреки многобройните си прекеждия той попада в среда на будни и заможни българи. От центъра на епархията – Враца, е тежкият търговец Иван Замбин, познат ни от първото българско пратеничество в далечна Русия, където отдава живота си за свободата на България. От Тетевен, където Софроний се укрива по време на своите митарства из опустошената си епархия, е Атанас Некович-другият българин играл важна роля в българо-руските дипломатически контакти в началото на 19 век. Изключено е Софроний като врачански епископ да не е познавал лично тези видни представители на местния икономически и духовен елит. А времето, в което живеели пораждало дръзки политически планове и мечти за свобода.

Бунтът на видинския отцепник Осман Пазвантоглу на практика откъснал северозападните български земи от властта на султана. В зависимост от интересите си, контакти с могъщия бунтовник започнали да търсят и европейските Велики сили – от бъдещия император Наполеон Бонапарт до императорска Русия. От друга страна, Пазвантоглу не пестял усилия да привлече местното българско население на своя страна в борбата му срещу централната власт. В неговите отряди започнали военната си кариера прославените войводи, герои от Първото сръбско въстание, хайдут Велко, Кондо Бинбаши и др. Кога, ако не сега, е най-удобният момент да бъде отхвърлено многовековното чуждо иго. В тази посока са и надеждите, които вдъхва пристигналият във Враца през зимните дни на декември-януари 1801 г. руски пътешественик, който „се застоява, спечелва доверие, намира съмишленици и оставя дълбока диря....Тайнственият гост говори за стародавни връзки между два християнски народа-българския и руския, чертае мощта на сродна по дух славянска държава, която вече е започнала своя конфликт със султана и държи на източното православие и неговата отминала слава”¹.

В своята „Книга за Софроний” Вера Мутафчиева убедително доказва, че истинските причини, заради които Софроний се озовава във Видин – гнездото на страшния отцепник, са съвсем различни от тези, изтъкнати по-късно от него в прочутата му автобиография. Тук духовникът по необходимост е прикрил смелия политически деец, рискувал живота си за да набави разузнавателните сведения, можещи да доведат до освобождение на изстрадалия му народ. В противен случай би ли могъл един обикновен епископ „в оставка” да се радва на такъв радушен прием от страна на угровлахийския митрополит и влашкия княз ако същия е нямал значими заслуги пред православието?

Поел вече по пътя на емиграцията Софроний се озовава във Влашко в навечерието на знаменателни събития. Хиляди български бежанци са се струпали на север от Дунав, спасявайки се от кърджалийските опустошения. Захвърлени в чуждата земя те чакали водач, който да ги обедини и да им покаже верния път. Само след година избухва и Първото сръбско въстание, довчерашните раи громят османските орди. От север Русия се готви да започне война с вековния подтисник на балканските народи. В тази обстановка престарелият и помъдрия духовник естествено изпъква като лидер сред отчаяните емигранти. Сега като първа задача пред Софроний и неговите съмишленици изпъква необходимостта българите да бъдат извадени от вековната неизвестност, която ги обгръща и светът да узнае, че отвъд Дунава живее многоброен християнски народ, който жадува своето освобождение. За тази цел съвместно с неколцина заможни и авторитетни врачански патриоти бившият врачански епископ организира изпращането на първата дипломатическа мисия през възрожденската епоха.

¹ Акад. Иван Радев. „Любовните истории и авантюризмът на българите през Възраждането”, Велико Търново, 2002, с. 69-70.

Върху плещите на заможните търговци Иван Замбин от Враца и Атанас Некович от Тетевен ляга отговорната задача да измолят от императора на единоверна Русия да простре милостта си и към българския народ. Първоначално първите български пратеници не успяват да постигнат желаните резултати. В далечния Петербург Иван Замбин безуспешно се опитва да привлече вниманието на руската бюрокрация върху страданията на един непознат народ. За да предаде необходимата тежест на мисията си, българският делегат настойчиво моли Софроний да състави специално пълномощно от името на българския народ, скрепено с подписите на български първенци- единствената надежда за успех на двамата пратеници откъснати от родна земя, от сънародници и близки. В напрегнато очакване изминават две дълги години, докато най-после на 21 ноември 1806 г. император Александър I обявява очакваната с трепет от всички български патриоти война на Високата Порта.

Сега вече събитията забързват своя ход. Ангажирана с експанзията на Наполеон Бонапарт Русия е в състояние да ангажира на южния фронт ограничен по численост войскови контингент. Всяка военна помощ сега става крайно необходима, включително и тази на доскоро пренебрегваните българи. На фелдмаршал Прозоровски е възложено да установи контакт със Софроний като най-авторитетен български представител и да изпрати всички необходими сведения за политическите настроения и искания на българите. Признаването на българския епископ от Русия като официален народен водач било огромен успех на дипломатическата мисия и основен фактор за формирането на първата емигрантска политическа организация-т.нар. Българско общество начело със Софроний. С негова подкрепа е изградена действена разузнавателна мрежа на юг от Дунав. Будни търговци от Свищов преpraщали на Софроний „сведения на разузнавачи и получавали от него инструкции за бъдещата си дейност, като използвали специален конспиративен канал през р. Дунав”².

Слободзейското примирие (август 1807 г. - март 1809 г.) силно ограничава българската политическа активност. Тогава престарелият народен водач се заема да помогне на своето паство така както най-добре умее – с перо в ръка. Попаднал във вихъра на суровата политическа реалност бившият врачански епископ ясно осъзнава, че дори и българският народ да дочака така дълго жадуваната свобода може да се окаже неподготвен да се възползва от плодовете ѝ. Дългите векове без собствена държава неизбежно биха оказали своето негативно въздействие върху един новоосвободен народ. И отново по необходимост духовникът трябва да отстъпи пред възрожденския просветител. Осъзнал, че бъдещите ръководители на свободна България трябва да узнаят как се управлява една просветена и напредничава страна, Софроний се заема с превода на „Театрон политикон” – политически трактат, дело на папския каноник от 17 век Амвросий Марлиан.

Преждевдайки, Софроний не следва пряко оригинала. Свидетелство за неговото зряло политическо мислене и силен демократизъм е отхвърлянето на постановката в авторовия текст, утвърждаваща, че „И царете трябва да живеят според законите въпреки, че не са задължени”³ като втората част липсва в българския превод. Авторовата намеса с оглед на българската действителност и стремежи се проявява и в пламенната възхвала на руската просветена монархия, която естествено напълно отсъства в католическия оригинал. Софроний величае руския император Петър I като отделя значително място на неговата дейност като държавник и политик. По такъв начин духовният-предводител на българския народ му посочва примера на едноплеменна и единоверна Русия, от която по негово дълбоко убеждение ще изгрее и българската свобода. Междувременно приближавал краят на Слободзейското примирие

² История на България. т. 5, С.,1985, с. 180.

³ Соня Келеведжиева. „Наричаха го Софроний”, 2004 г., с. 123.

и за пореден път книжовният труд трябвало да отстъпи пред сложните лабиринти на дипломатията и политиката.

Още през лятото на 1808 г. между руския представител ген. М. Милорадович и бившия български епископ била проведена среща в руския военен лагер във Влашко. Според доклада на руския генерал за него „не било трудно да се убеди в искреността на българския духовник, както и в неговата огромна любов към поробените му съотечественици и към Русия”⁴. Отчитайки недостига на военни сили на Балканите руският генерал проучвал възможностите за военно сътрудничество с българите. По такъв начин, веднага след като Русия прекратила примирието с Портата през пролетта на 1809 г., възникнал въпросът за степента на българското участие в бойните действия. Но и без официална санкция, хиляди български доброволци се стичали в станове на руските войски, въодушевени от общата борба срещу вековния подтисник.

В качеството си на негласен ръководител на „Българско общество” в Букурещ и представител на българите пред руското командване, Софроний отпечатва две пламенни възвания до българския народ, в които го призовава към обединение на силите и оказване на всестранна помощ на руските войски, за да бъде подпомогнато освобождението на изстрадалата родина. В тях той се назовава „Серафим архиерей болгарский” и „Софроний архиерей болгарский” в израз на осъзнатата си роля на духовен предводител и дипломатически представител на целия български народ, а не само на напуснатата от него Врачанска епархия.

Именно по този начин той бил възприеман и от прославлените руски пълководци Каменски, Багратион, Кутузов, които внимателно изслушвали предоставяните от него сведения за огромната помощ, която българите биха могли да окажат на руската армия, ако получат сигурни гаранции, че няма да бъдат забравени след края на военните действия. Закономерно най-после дошъл и великият ден: през пролетта на 1811 г. била сформирана Българска земска войска – първата българска самостоятелна военна единица от четири дълги века. Вземайки под внимание обстоятелството, че организираното военно съединение ще действа като хомогенна българска част, и то на българска територия, ген. Михаил И. Кутузов се погрижил войсковата част да се организира съобразно традициите на българите.

Това бил апогеят на почти десетилетната политическа дейност на Софроний. Български войни крачели в редовете на една от европейските Велики сили. В яростните сражения край Тутракан, Силистра, Русе, с. Батин, българинът доказал, че знае да побеждава и умира за свободата си. Стотици наши патриоти заслужили горещата благодарност на ген. Кутузов, както и най-високи руски отличия. Но сред съмишлениците от българската емиграция във Влашко, заедно с опиянението от победите, се промъквали и опасенията от несигурното бъдеще. Войната между руската империя и Наполеонова Франция вече витаела във въздуха. Какъв жребий очаквал българският народ и най-вече хилядите български бежанци изпълнили Влахия, които с упование гледали към своя владика?

Отправил поглед към едно по-щастливо и достойно бъдеще, той предвидливо представя на вниманието на ген. Кутузов своята знаменита „Молба”, в която от името на българите живеещи на левия бряг на Дунав, се проектира разгърнатата програма за създаването на българска автономна област под руско покровителство. Сред исканията залегнали в петнайсетте точки на този забележителен документ се открояват: желание за българско административно, съдебно и духовно самоуправление; предоставяне на редица стопански привилегии като право на наследствено владение на земята, данъчни облекчения, държавен протекционизъм, свободна търговия. Автономната област

⁴ История на България . т. 5, С., 1985, с. 172.

трябвало да стане ядрото на бъдеща свободна България. По такъв начин Софроний Врачански не само става първият изразител на стремежите на зараждащата се българска буржоазия, но и автор на първата национална платформа за българското освобождение. Независимо, че за реализацията ѝ се разчита на крепостническа и самодържавна Русия, програмните постановки са насочени по-скоро към напредничавите европейски идеи за стопански либерализъм и демократично самоуправление. Но на едва изгрялата надежда за свобода не е съдено да се осъществи. През май 1812 г. бойните действия вече са прекратени, а Българската земска войска, посрещната с такова въодушевление, е разпусната. Предстояло и голямото разочарование – в сключения Букурещки мирен договор изобщо не се споменава за българите.

Сега, след шест години на надежди и мечти, те трябвало да се завърнат в старата обстановка на безправие и гнет. Като единствен жест към доскорошните съюзници руското командване обявява, че „ще образува от въоръжените българи и сърби, които не желаят нито да се приберат отвъд Дунава, нито да останат из болярските мошии във Влахия, нов егерски полк”⁵.

За доживяващия последните си дни Софроний ударът бил неимоверно тежък. Смелите мечти, които той вдъхвал на поробените си съотечественици, се разбили в сложните дипломатически ходове на международната политика. Известна утеха и залог за бъдещето било разпореждането на ген. Кутузов да бъде поддържана връзка с „българския депутат” Софроний. Със съдействието на руското командване, пламенният радетел за българската свобода бил настанен в един от влашките манастири, където да преживее в мир последните си земни дни.

Врачанският епископ не успява да реализира политическата си програма, но утвърждава Букурещкия политически център като траен представител на българските национални интереси. През септември 1813 г. Софроний умира, завещавайки на националноосвободителното движение идеята за постигане на целите си, с решаващата помощ на православна и славянска Русия – една от водещите политически концепции на Българското възраждане.

ЛИТЕРАТУРА

История на България 1985: История на България, Т. 5, С.
Келеведжиева 2004: *Келеведжиева, С.* Наричаха го Софроний.
Мутафчиева 1999: *Мутафчиева В.* Книга за Софроний. С.
Радев 2002: *Радев, Ив.* Любовните истории и авантюризмът на българите през Възраждането. Велико Търново.

⁵ Вера Мутафчиева. „Книга за Софроний” С., 1999, с. 199.